

zsargonban mondani szokás – láthatóan kevesebbet foglalkozott a rendezés, nincsenek is kellően kitalálva, ennek ellenére azonban szerves részei a produkciónak, fegyelmezett csapatmunkával hozzájárulnak az előadás sikeréhez. Mert hibái ellenére a Verebes István rendezte *Amphitryon*, ami Kiss Kovács Gergely díszletében és a Branka Petrović tervezte ruhákban – az is, ez is elsősorban a lepusztultságot hangsúlyozza – látható az Újvidéki Színházban, mégiscsak nézhető, működő előadás. Talán egy új, szervezettséget, profi színházi hozzáállást és munkát ígérő korszak kezdetét üdvözölhetjük erről az előadásról szólva.

Úgy tetszik, a színház hosszabb pangás és szervezetlenség után végre ismét kezd színházként működni. Van színlap, amin az előadásra vonatkozó fontosabb információk mellett megtudhatjuk, mi lesz ebben az évadban műsoron, mikor lesznek a bemutatók, kik rendezik az előadásokat, van havi műsort közlő szórólap, az előcsarnokban látható a társulat tagjainak fényképe. Mindez természetes, de ebben a színházban mégsem volt így.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

A MAIL ART JUGOSZLÁVIÁBAN

Jugoszláviában a mail art határozottan artikulált formában a hetvenes évek elején jelentkezik. Ez az időszak lényegében egybeesik azzal a jelenséggel, amikor a világban szárnyát bontja a küldeményművészek második nemzedéke.

A kommunikációnak ez a módja azok között a fiatal, pályájuk kezdetén álló, a hivatalos művészfelfogással ellenkező meggyőződést valló intellektuelek körében válik népszerűvé, akik a konceptuális művészet vonzkörében teszik meg első lépéseiket a művészet világában.

A konceptuális és verbi-voko-vizuális poétikák természetében a priori benne van a postai úton történő áramoltatásnak a lehetősége. Az európai művészettörténet radikális ágának korabeli újításaira érzékeny fiatalok előszeretettel veszik pártfogásukba a futuristák, dadaisták és fluxisták térkommunikációs leleményeit. A hetvenes évek nemzedékének java része olyan alkotások áramoltatására használja a posta intézményét, amelyek mai mércékkel mérve nem sorolhatók a mail art doktrínere vonatába.

Azonban nem sokat kell várni rá, s a művészet anyagtalantított formáit kultiváló alkotók közül kiválnak azok, akik külön hangsúlyt fektetnek a küldeményművészet beszédgyakorlatának a kifejlesztésére, gyakran azzal a tevékenységükkel párhuzamosan, amelyet egyéb alkotói szférákban fejtenek ki. A hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején pedig már olyan személyek jelentkeznek a mezőnyben, akik kifejezetten postaművészeknek tekinthetők, a mail art művészetfelfogásából merítik a kezdeti ösztönzést, s csak miután átverekedték magukat annak a képlékeny természetű kreatív közegnek a nyelvi-artikulációs megpróbáltatásain, veszik maguknak a bátorságot, hogy a művészet magasabb lépcsőfokán megállapodott műfajok felé közeledjenek, mint ami-

lyen a performance vagy az installáció. A mail art tehát ez esetben mint alap, mint elrugaszzkodási pont funkcionál a művészeti rendszer megbecsültebb poétikáihoz való közeledésben, s ezáltal rendeltetése edukatív felhanggal egészül ki.

A konceptuális poétikák fedőneveként Jugoszláviában honos meghatározás, az úgynevezett *új művészeti gyakorlat* tendenciái a hatvanas évek közepén vesznek lendületet a vizuális költészet, a nyelvi indíttatású konceptualizmus, az akcióművészet, a tájművészet és más műfajok térközeiben.

A művészettörténet az első művészeti célzatú postai küldemények megjelenését a hatvanas évek második felére teszi, helyét pedig Vladan Radovanović (1932) opusában jelöli meg, aki már az ötvenes években alkotott parafluxus objekteteket. Érdekes azonban, hogy az ő neve a későbbiekben nem fordul elő a mail art címlistákon. Annál nagyobb vehemenciával és ambícióval lép fel a hatvanas és hetvenes évek fordulóján Mirosljub Todorović (1940) szignalista művészetfilozófija, amely szinkretista természetéből kifolyólag többek között a küldeményművészetet is magába kebelezi, sok más művészeti vívmánnyal egyetemben. Todorović elsősorban verbi-voko-vizuális műveinek terjesztésével nyeri meg a későbbi Network rokonszenvét.

A szlovéniai Nuša és Srečo Dragan művészpár úgyszintén az elsők között tulajdonított jelentőséget a postai üzenetváltásnak, ám a „gondolati kommunikáció” problematikája köré szerveződő aktivitásuk nem a klasszikus mail art, hanem az elektronikus médiumok kapcsolatteremtő lehetőségeire támaszkodik, mintegy előrejelezve az e-mail eljövételét.

A mai értelemben vett és vonatkozó történeti dokumentumokkal bíró mail art csírái 1971-ben jelennek meg Jugoszláviában, mégpedig a Nyugaton tevékenykedő küldeményművészekkel való kapcsolatfelvételnek köszönhetően, elsősorban Hans-Werner Kalkmann, Klaus Groh, Urbán János, Ugo Carrega, Adriano Spatola és mások jóvoltából.

1972-ben Belgrádban és Zágrádban bemutatják a párizsi 7. Ifjúsági Biennálé *Postai küldemények* című szekcióját. A mail art népszerűsödését azonban igazából a különféle művészeti fesztiválokon vagy postai úton terjesztett címlisták teszik lehetővé. Ez a mail art igazi hőskora, amikor Joseph Beuystól kezdve Eric Andersenén át John Cage-ig mindenki részt vesz a Network megalapozásában, s ebből a jugoszláviai művészek is kivesszük részüket, hiszen a hatvanas évek közepe óta joggal érezhetik úgy: nincsenek kívül a világ művészeti eseményein, s időbelileg is lépést tarthatnak a nemzetközi művészet progresszív vonulatával.

A hetvenes évek elején Bogdanka Poznanović (1930) tanárnő az esztétikai kommunikáció különféle formáinak megalapozására tesz sikeres kísérletet. A Nyugaton és egyebütt zajló művészeti események információi épp az ő postaládáján keresztül áramolnak be az országba. Műterme a hetvenes évek elején kirajzó progresszív művésznemzedéknek válik fontos tájékozódási gócpontjává (archívumának vonatkozó anyaga ma is tehetősebb bármely állami intézményénél).

Poznanović 1973-ban lefényképezi saját postaládáját, s a felvételeket szétküldi, azzal a kérelemmel, hogy a negyvenöt címzett interveniáljon rajtuk. Az 1974-ben lezárt projektben olyan művészek vettek részt, mint J. Gerz, K. Groh, F. Vaccari, J. H. Kocman, H. Damen, J. Valoch, G. Politi, W. Sharp, J. Buys, K. Friedman stb., s néhány hazai művész is itt szerepelt elsőként mail art alkotásokkal. Az 1974-ben Belgrádban, 1979-ben pedig Zágrádban bemutatott *Feedback Letter-Box* című kommunikációs projekt az első mail art kiállítás Jugoszláviában.

A jugoszláviai szerzők mail art tevékenységének hőskorát idézi emellett a zágrábi Ida Biard Párizsban alapított French Window és Galerie des locataires (Lakók galériája)

nevű vállalkozása is. Az intézményeket megkerülő kommunikációs forma lényege, hogy Biard újsághirdetések vagy névre szóló meghívók útján gyűjti be a kiállítandó műveket, amelyek „poste restante” érkeznek számára Milánóba, Düsseldorfba, Párizsba, Zágrábba, New Yorkba stb. A beérkezett alkotásokat pedig sok esetben postahivatalokban viszi kézszög elé.

A küldeményművészet szellemisége rohamosan híveket szerez magának, s miután egy csomó assembling is napvilágot lát, fokozatosan kialakul a mail art doktriner vonulata, amely aztán olyan részirányzatokat hoz felszínre, mint a pecsét- és bélyegművészet. De ami ennél is fontosabb: körvonalazódik a mail art-ra szakosodott művész, vagyis a networker személye.

Ezt a művésztypust személyesíti meg a hetvenes évek közepén kibontakozódó, máig aktív Andrej Tišma (1952), illetve a nyolcvanasok elején jelentkező Jaroslav Supek (1952), Nenad Bogdanović (1955) és Dobrica Kamperelić (1947). A hetvenes évek elején, a kezdeteknél jelen lévők közül viszont meghatározónak bizonyul a legendás Slavko Matković (1948–1994) opusa, a szlovén Franci Zagoričnik (1933) teljesítménye a Westeast-kiadványok révén, s a magam (1950) munkássága, amely intenzív formájában a nyolcvanasok végén hal el.

A mail art gócpontjai a szellemiségükben nyitottabb északi – Európához közeli – nagyvárosokban (Ljubljana, Belgrád, Zágráb), illetve Vajdaság tartomány multinacionális közegében alakulnak ki. Különösen ez utóbbi válik ki tömegességével és aktív kiadói produkciójával, amely a kezdeti assemblingek és a későbbi szakosodott mail art fanzinok közötti fesztávon mozgó sajtótermékek tarka termését mondhatja magáénak.

A küldeményművészetet számos hivatalos irodalmi-művészeti folyóirat is felkarolja, egész számokat bocsátva különféle pecsét- vagy bélyegművészeti gyűjtemények rendelkezésére. Emellett a lapokban és egyéb művészeti kiadványokban megjelent szócikkek száma is jelentős.

Az assemblingek elsősorban a Vajdaságban ténykedő konceptuális csoportosulások körében közkedtek. A szabadságvágy által fűtött szerkesztői ambíciók kiélése lényegében ezeken a kiadványokon keresztül zajlik le. A lényegüket tekintve illegálisnak mondható publikációk köré polifon érdeklődésű fiatalok tömörülnek.

A nyelvi természetű konceptualizmus vonzásában szinte magától értetődő, hogy az írott és látott nyelv szintézise foglalkoztatja őket, ennek nyomait pedig különféle, postai úton begyűjtött és terjesztett assembling-kiadványokban hintik el, amelyek néha csak egy-két kiadást érnek meg, hogy aztán más néven tűnjenek fel egy rövid időre. A vegyes tartalmú publikációkat idővel kizárólag a mail art-ra szakosodott sajtótermékek követik, immár a küldeményművészet harmadik nemzedékének köszönhetően.

Akik küldetésszerűen vállalják fel a küldeményművészetet, megérik mindazt a számos metamorfózist, amelyen ez a trend átesik, a kezdeti gerillaszereptől kezdve, az irányzat esztétikájának meghatározásán át a közismert kongresszusokig és a turizmusig, mint a mail art metafizikai kiszögellésig.

Egyes nézetek szerint a jugoszláviai mail art különleges vonását azokban a tautológiai, illetve a kommunikáció természetét próbára tevő projekteknél kell keresni, amelyekben a feladó, a posta intézménye és a címzett közötti interaktív lehetőségek végletesítése figyelhető meg. Ezek szerint a küldeményművészet szellemi erőfeszítéseinek háttérben továbbra is a hetvenes évek konceptuális reflexei munkálnak.

A mail arttal szembeni különböző erkölcsi viszonyulás következtében ma már csak kevesen ragaszkodnak a mozgalom eredeti elveihez. A falusi kerítésekéről, a szenespin-

cékből és az alternatív klubokból kirajzott postai küldemények végül a hivatalos galériákban kötöttek ki. Nem véletlen, hogy a belgrádi Modern Művészetek Múzeumában 1994-ben megrendezett *YU Mail Art* című kiállításon többen is hiányoztak az úttörők csapatából.

A mail art sorsa az új nemzedék kezében van. Híveinek ismét olyan nehézségekkel kell számolniuk, mint a postai cenzúra, a magas illetékek, és minden olyan akadály, amely az ország elszigeteltségéből következik.

SZOMBATHY Bálint

A szöveg a *Mail Art – Osteuropa im internationalen Netzwerk* című kiállítás katalógusában jelent meg, Kerekes László fordításában (Staatliches Museum Schwerin, Schwerin, 1996. július 21–szeptember 15.)